

ԱԼՏՈՅ ՄԱՆՈՒՅԻՈՅ

1449-1949

(Ծ Ն Ն Դ Ե Ա Ն 500-Ա Մ Ե Ա Կ Ի Ն Ա Ռ Թ Ի Ի)

Անցեալ տարի, Սեպտեմբերին, Վենետիկի մէջ տօնուեցաւ համալուսար տպագրիչ՝ Ալտոյ Մանուցիոյ ծննդեան 500-ամեակը:

Պատշաճ է որ քանի մը հակիրճ տեղեկութիւններ տանք այդ մեծահռչակ հրատարակչին գործունէութեան մասին:

Ծնած 1449ին Պաստիանոյ (Վելլեթրի), եւ յետ Հոմի եւ Ֆերրարայի մէջ իր դասական ուսումները լրացնելու, առնալ մը իրրեւ դաստիարակ կը շրջի իշխանական պալատներ: Սիրահար յունական արուեստի գլուխ-գործոցներուն, 1490-ի առնալները՝ դասական հեղինակներու երկերը հրատարակելու բուն տենչով լեցուած՝ կը հաստատուի Վենետիկ, ուր կրնար դիւրաւ գտնել Պետարիոնի ձեռագիրները (1468-ին՝ Ս. Մարկոսի նուիրուած), ինչպէս նաեւ դադթական յոյն աշխատակիցներ, ու այդպէս կը յուսար մըցիլ Միլտանի, Ֆիրէնցէի եւ Վիչենցայի հետ, ուր արդէն յունարէն ինչ ինչ գրքեր կը տըպուէին:

Իտալիոյ քաղաքներուն մէջ տպագրական արուեստի առաջնութիւնը կը վայելէին Սուպիաքոյ եւ Հոմ (1465 եւ 1467 տարիներուն). երրորդ կը նկատուէր Վենետիկ (1469). հոս սակայն ամէնէն աւելի կը ծաղկի նորահար արուեստը, այնպէս որ մինչեւ 1500 թուականը միայն Վենետիկի մէջ կը հաշուուին 51 տպագրական ընկերութիւններ, նախ գերմանական, յետոյ մէկ քանի ֆրանսական,

Ալտոյ Մանուցիոյ

հուսկ առաւելագէտ իտալական ու վենետիկեան:

Վենետիկի տպագրական արուեստը յատուկ փայլ կը ստանայ յայտնութեամբ Էրհարտ Ռաթուլդ-ի (1477-1528), Տէ Կրեկորի Եղրայրներու (1480-1527), Անտրէա Թորրէզանոյի (1479-1529) եւ անոր փեսայ՝ Ալտոյ Մանուցիոյի: Վերջինով մանաւանդ կը հասնի կատարելութեան գագաթնակէտը:

Ալտոյ Մանուցիոյ, տպագրական ու գեղարուեստական տեսակէտով անթերի

գործերու հրատարակիչ, յատկապէս ըստեղծողը կը նկատուի «յունական տպարան» ին եւ հնարիչ՝ իր խիստ անուշով «Ալտեան» կամ իտալական կոչուած ընտիր շեղագրիչ, որ այնքան մեծ ընդունելութիւն գտաւ Ժ.Ձ. դարու ընթացքին:

Ճիշտ է որ Միլանն է յունական տպարանի որրանը, որովհետեւ հոն առաջին անգամ երեւցած է ամբողջապէս յունարէն գիրք մը 1476ին (Կ. Լասպարիսի քերականը), եւ յաջորդաբար յոյն-լատին բառարան մը, Եղորոսի եւ Թէոկրիտէսի առաջին յունարէն տպագրութիւնները. հոն դարձեալ առաջին անգամ գործածուած է «typographus» բառը՝ 1488ին: Բայց Ալտոյ Մանուցիոն է որ անդերադանցելի (թիւով եւ որակով) դարկ տուած է յոյն դասական հեղինակներու բնագիրներու հրատարակութեան:

Ալտեան առաջին հրատարակութիւնները, անթուական, կը սկսին 1494ին. 1495ին, թուականով այսուհետեւ, կը հրատարակուի Կ. Լասպարիսի յունարէն քերականը. 1499ին՝ Փր. Քոլոննա Դոմէնիկեանի «Hypnerotomachia Poliphili» գիրքը, որ Ալտոյի գլուխ-գործոցը կը նշուի կատուի եւ միանգամայն Վերածնունդի հրատարակութիւններու թագուհին:

1502-էն վերջ եկող հրատարակութիւնները կը կրեն յատուկ զինանշան մը որ տարիներու ընթացքին կը ձեւափոխուի. խարխիս մը, որու ձողին շուրջ պարուրուած է զլիին մը:

Յունարէն բնագրով կը հրատարակէ Սուփոկլէս, Թուկիդիտէս, Հերոդոտոս (1502). Քսենոփոն, Եւրիպիդէս, Հոմերոս (1504). Եղորոս (1505), Պլուտարքոս (1509), Պինդար (1512), Դեմոսթենէս (1513), Արիստոտէլ (1504, 1513):

Լատին եւ իտալական գրականութեան՝ Վերգիլիոս, Ուլիլիոս, Կատուլլոս,

Կուրիլիլիանոս, Կիկերոն, Ամոնիոս, Տանդէ, Փեդրարքա, Փոնթանոյ, Պէմպոյ, Սանացարոյ, Ս. Կատարինէ Սենացիի նամակները (1500-1503) եւն...:

Իսկ սրբազան գրքերէ կը յիշուին մի միայն յունարէն սագմոսարան մը (1497-1498), Ս. Աստուածածնի ժամագիրք մը (1505) եւ Աստուածաշունչ մը եռալեզուեան (յոյն, լատին, երբայեցեղէն):

Ալտեան հրատարակութիւնները թիւով 100-ը կ'անցնին եւ կը տեւեն մինչեւ 1515 թուականը փոքրիկ դադարներ եւ ընդհատումներ կրելով: Գործունէութեան ամէնէն բեղուն տարիները եղած են 1502-3, երբ գրեթէ ամէն ամիս նոր հատոր մը լոյս տեսած է. այդ թուականներուն է որ Ալտեան զամբար մեծ ժողովրդականութիւն ստացած է եւ իր անունը տարածուած արքունիքներու մէջ:

Այն լոկ հրատարակիչ մը չէ եղած, այլ՝ լուրջ գրագէտ մը միանգամայն, եւ հըմուտ բանասէր ու քննադատ մը, որ իր տան մէջ իսկ ստեղծած է ձեմարան մը «Aldi Romani Academia» անունով. իր շուրջ խմբած է գիտնականներու կաճառ մը, յատուկ կանոնադրերով մը եւ մի միայն յունարէն խօսելու եւ ձառելու խիստ պարտադրութեամբ. անդամակցած են բազմաթիւ վենետիկցի եւ օտար ազնուականներ ու գիտնականներ, ինչպէս Փիեթրոյ Պէմպոյ, Մարքոյ Մուզուրոյ, Էրազմոյ Տի Ռոթըրտամ եւ ուրիշ շատեր: Երկար ճանապարհորդութիւններ կատարած է, դրամի եւ յոգնութեան չէ խնայած ձեռագիրներ հաւաքելու նպատակով, եւ զանոնք յանձնած է իր կաճառին, իւր նամոտ քննութիւններ եւ ուսումնասիրութիւններ կատարելու համար նախ քան տպագրութիւնը:

Երբ ոմանք տղիտարար կամ նախանձով կը զլանային Ալտոյի յանձնել ինչ ինչ ձեռագիրներ, ան չէր յուսահատուի. ամէն գնով կը ջանար ուրիշներու քով նման ձե-

ուղիները դտնել ու տալել, «իմ հակառակորդներս, երբ տեսնեն այս գրքին տպագրութիւնը, ինքզինքնին պիտի կախեն» ըսելով խանդավառութեամբ:

Ալտոյ Մ. ծանօթացած է նաեւ ժամանակի մեծամեծ իշխաններու հետ, անշուշտ իր հրատարակութիւններուն համար նպաստ եւ ձեռագիր դտնելու նպատակով:

Ինքն ալ գրած է լատիներէն լեզուով բանաստեղծութիւններ, կենսագրութիւն մը Ուիլիէիոսի, լատիներէն եւ յունարէն քերականներ, թարգմանած է Եղորոսը՝ լատիներէնի, ինչպէս նաեւ Կ. Լասպարոսի յունարէն քերականը եւն...:

Ոչ միայն թիւով ու տեսակով այլ նաեւ տպագրական գեղարուեստի տեսակէտով առաջնակարգ են Ալտեան հրատարակութիւնները: Օժտուած ընտիր ճաշակով, գիտցած է ընտրել ազնիւ թուղթ, կարմիր ու սեւ մելան ու վայելչօրէն դարգարել եւ դասաւորել վերնագիրները. երբեմն նոյնիսկ գործածած է նուրբ մագաղաթներ, որոնք յետոյ կազմուած՝ հրաշալի հատորներ դարձած են:

Այս բոլորին վրայ եթէ աւելցնենք ժամանակակից անսպառ վկայութիւնները, կրնանք առանց վարանելու Ալտոյ Մանուէլին դասաւորել տպագրական արուեստի պատմութեան միջազգային ամենամեծ վարպետներու շարքին:

Երբ այս յորեկանին առիթով կազմակերպուած լուրջ բանախօսութենէ մը վերջ բախտն ունեցայ այցելելու Ալտեան տըպագրութիւններու ցուցահանդէսը, հետաքրքրական այդ հատորները քննելու պահուս՝ կը մտածէի մեր Յակոբ Մեղապարտի մասին. չէ՞ որ ինքն ալ 1512-1513 շրջանին Վենետիկի մէջ հրատարակած է «Պարզատումար», «Աղթարք», «Տաղաբան» եւ «Պատարագատետր»:

Եթէ չենք կարող Յակոբ Մեղապարտի եւ Ալտոյ Մանուէլիոյ միջեւ եղած յարաբերութիւններու դոյւլթիւնը պատմականօրէն փաստել, սակայն գոնէ պատմական աւելի լայն շրջանակի մը մէջ կրնանք զետեղել Վենետիկ երեւցած մեր առաջին տպագրական նմոյշները, չնկատելով սոսկ պատահար մը այդ եղելութիւնը: Արդարեւ մեր իմաստուն տպագրիչը գիտցեր է գիմել ոչ միայն վաճառականութեան կեդրոն մը, այլ նաեւ իր օրերուն Եւրոպայի ամէնէն աւելի ծաղկեալ քաղաքը տպագրութեան արուեստին մէջ՝ Վենետիկ, ուր անշուշտ խորհրդակցելով տպագրութեան այս մեծ վարպետներուն հետ եւ անոնց օժանդակութեամբ ու օրինակով կրցած է ստեղծել Հայ տըպագրութիւնը:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԵՒ ՀԱՅ ԱԶԳԸ

(ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԱՌ «ՍԻՈՆ»)

Միթար այսօր խորհրդանշէ մը դարձած է երկու յստակ ու անշուշտ գաղափարներու՝ կրօնի եւ Ազգի: Յորեկան կան տարւոյն ընթացքին՝ Հայ Մամուլը գիտակցօրէն շեշտեց այն կրօնական ու գրական անհրաժեշտ գերը՝ զոր կատարած է Մեծ Սեբաստացին: Բայց այս ընդհանուր ոգեւորութեան մէջ միայն Սիոնի խմբագրութիւնն էր որ խժալուր լար մը եկաւ հնչեցնել իր Միթարին եւ Միթարի-Խանները յօդուածով (Յուլիս 1949): Յուլիսի իր Տ Սեպտեմբերի թիւով անգլիագրածաւ նուրբ երգիծաբանութեամբ մը այդ գրութեան շուրջ, ցոյց տալով հոն ճշմարիտ անկեղծութեան պակասը:

Մենք պատշաճ կը համարինք, սակայն, աւելի լայնօրէն մօտենալ այդ գրութեան, մանրամասն վերլուծումով մը պարզելով հոն արտայայտուած գաղափարներու անձնութիւնը՝ ի սէր ճշմարտութեան:

«Հայ ժողովուրդը, կ'ըսէ «Սիոն», ուշագրաւ սրտագեղութեամբ (ընդգծումը իմէ), բերաւ եւ պիտի բերէ իր երախտագիտութեան բաժինը Միթարի եւ Միթարեաններու հանդէպ»: Մենք տեսանք եւ չօչափեցինք այդ սրտագեղումը առանձնական նամակներու եւ մամուլի խանդավառ արտայայտութիւններուն մէջ. բայց կը դարձանանք որ հայ եկեղեցական մը նոյն անկեղծ սրտագեղումը չունի, մանաւանդ թէ ձկտում մ'ունի արժեքագրելու այն հանրական ազգանուէր դործունէութիւնը՝ զոր ունեցած է Ս. Ղազար: Ու նախ կրօնական գետնի վրայ գիտելով հարցը՝ կը շեշտէ ազանդամուկան մտայնութիւն մը, որ աններելի է ամէն տեսակէտով: Միթարեանները, ըստ իրեն «երկերես ու երկուց տերանց» ծառայողներ են, որովհետեւ ատոնք գտնուելով «Հոռի թաթին տակ», չէին կրնար

ուրիշ քաղաքականութիւն մ'ունենալ: Հոս կը սկսին արդէն իր հիմնական սխալները, ուր կը պակսի կրօնքի եւ եկեղեցիներու պատմութեան գիտութիւնը. ան չի կրնար բժրունել թէ մեր կաթողիկէութիւնը կրօնական խոր համոզումի մը արդիւնք է, եւ ո'չ թէ Հոռիին պարտադրուած պահանջ մը, կրօնական խոր համոզում՝ որուն արմատները կ'երթան վերջանալ Դ. եւ Ե. դարերու եւ յաջորդ շրջաններու ողջամիտ ուղղութեան մէջ:

Այդ հիմնական սխալն առաջ կու գայ նաեւ երկրորդ մը. Հոռիի կամ կաթողիկէ դաւանանքին յարումին հետեւանքով է որ Միթարի գրական վերածնունդն ալ «ազգային հայեցակէտէ չունեցաւ փափաքուած արդիւնք»: Ու դեռ «գրքերը՝ որոնք կը թարգմանուէին, եւ դործերը՝ որոնք կ'ուսումնասիրուէին, կը կրէին թէ՛ իրր մեթոտ, եւ թէ՛ իրր ոգի, միջնադարեան հասկացողութեան կնիքը»: Այս անձիւտ տեսութիւնը կ'ընդարձակէ լուսաբանելու նպատակով՝ երբ կ'աւելցնէ.

Ս. Ղազարը կրօնական հաստատութիւն մըն էր, ան ալ կաթողիկէ, հետեւաբար պիտի չկրնար անկաշկանդօրէն հաղորդուիլ դարուն քաղաքակրթիչ եւ յառաջդիմական այն գաղափարներուն որ այդ ժամանակին էր եւրոպական յառաջաւոր երկրամասերուն վրայ: Գեղեցիկ էր անտարակոյս իրենց ջանքը, վերակենդանացընելու Ոսկեդարու լեգուն, սակայն ժողովրդային լեգուի եւ զարգացման մասին նախաձեռնուած մտայնութիւնները մնացին անարգասիւք: Այն շրջանին երբ եւրոպան լուսաւորութեան դարու իր նուաճումները կը փորձէր, երբ գիտութիւնն ու գեղարուեստը կը հանրապարհէին, Միթարեանները անցեալին կը դառնային, հոն մնալու համար սակայն...: Գիտական ոգիի, արուեստի ջերմութեան եւ պահանջուած լայնախոհութեան պակասը, գիբեմք պիտի ընէր անշուշտ հեղինակը հատորներ-